

Områdesnämnden för humaniora,
juridik och samhällsvetenskap

Remiss: Frågor om följerätt och om museernas kopiering (SOU 2014:36)

Utredningen avser två skilda frågor. Den första avser en översyn av institutet följerätt (*droit de suite*) och den andra avser frågan om att utvidga de inskränkningar som i dag ges för vissa arkiv och bibliotek till att också omfatta vissa museer. Juridiska fakultetsnämnden väljer att svara på dessa frågor var för sig och i föreslagen ordning.

1. Följerätt

Följerätten (*droit de suite*), som infördes i Sverige år 1996, innebär en begränsning i de allmänna principerna om konsumtion i 19 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL) och medger en rätt för bildkonstnärer att få ersättning vid vidareförsäljning av deras verk. Syftet bakom den är väl känt, nämligen att just bildkonstnärer lätt kommer i kläm, eftersom värdet på deras originalverk kan komma att stiga under karriären, vilket medför att vidareförsäljningen på eftermarknader annars inte skulle komma dem tillgodo. Rätten har övervägts av den svenska lagstiftaren vid flera tillfällen, främst i samband med genomförandet av Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/84/EG av den 27 september 2001 om upphovsmannens rätt till ersättning vid vidareförsäljning av originalkonstverk (följerättsdirektivet). Juridiska fakultetsnämnden ser det därför som värdefullt att följerättsinstitutet ånyo utvärderas och övervägs. Med detta tillstyrker Juridiska fakultetsnämnden i huvudsak utredningens förslag i denna del. Juridiska fakultetsnämnden vill emellertid göra tre påpekanden, där den inte tillstyrker utredningens förslag.

1.1 URL bör inte kunna ställa krav på redovisning av försäljningar som inte har skett

I förslagets 26 p § andra stycket sista meningen URL anges: ”Har någon ersättningsgrundande försäljning inte ägt rum ska detta anges i en sådan redovisning.” I specialmotiveringen anges även att redovisningsskyldigheten ska ”gälla även för dem som enbart handlar med äldre verk som inte längre har upphovsrättsligt skydd”. Skälen för dessa förslag behandlas i utredningens överväganden på s. 131 ff. 155 ff. och i specialmotiveringen på s. 235.

Skälet för införandet av den föreslagna 26 p § andra stycket sista meningen URL anges på s. 132 f. i utredningen vara dels att vända bevisbördan, dels att det ”kan vara nödvändiga för att ge organisationen en överblick över marknaden för vidareförsäljning av originalkonstverk och därmed i förlängningen för att säkerställa utbetalning av följerättsersättningen.”

Upphovsrätten är i grunden en civilrättslig ensamrätt. Brott mot ensamrätten är dessutom straffbelagda (jfr 53 § URL) (straffsanktionen diskuteras dessutom i den nu aktuella utredningen). Det är den som gör anspråk på rätten som måste kunna föra bevisning om sitt anspråk. Att ställa krav på marknadsaktörer att bevisa att de *inte* har begått intrång i rätten strider enligt fakultetsnämnden mot grundläggande rättsliga principer, om det inte skulle finnas skärskilda beaktansvärda skäl för det. Något sådant skäl kan Juridiska fakultetsnämnden emellertid inte se i det nu aktuella förslaget.

Juridiska fakultetsnämnden har också svårt att se några skäl (annat än det ovan anförda skälet att det skulle kunna bidra till organisationens överblick över marknaden) för uttalandet i specialmotiveringen (s. 232) att uppgiftsskyldigheten ska ”gälla även för dem som enbart handlar med äldre verk som inte längre har upphovsrättsligt skydd.” Tvärt om, talar utredningen på s. 156 i motsatt riktning, om att ett utvidgande av skyddet till att omfatta all försäljning skulle leda till ökade kostnader, inte skulle inriktas mot de transaktioner som omfattas samt ge organisationerna insyn som inte motiveras av intresset att säkra betalning.

Enligt Juridiska fakultetsnämnden är det således inte endast tveksamt såväl från rent upphovsrättsliga och civilrättsliga som administrativa synpunkter, utan även av rättssäkerhetskänsyn att ställa krav på redovisning även i de fall följerättsgrundande ersättning inte har ägt rum. Juridiska fakultetsnämnden avstyrker därför förslaget i de ovan behandlade delarna.

1.2 Allmänna principer om fordringspreskription ska gälla för följerätt på samma sätt som andra fordringar enligt URL

Enligt utredningens förslag till 26 § femte stycket URL föreslår utredningen en särskild preskriptionsbestämmelse, enligt vilken fordran på organisationen preskriberas tio år efter tillkomsten, *dock endast om organisationen har vidtagit rimliga åtgärder för att finna den ersättningsberättigade.*

Juridiska fakultetsnämnden vill med anledning härav ge uttryck åt en generell princip inom förmögenhetsrätten, nämligen att man bör vara försiktig med att införa specialpreskriptionsregler. Preskriptionsregler (och -tider) varierar från land till land och delvis från rättsområde till annat. I Sverige finns en särskild preskriptionslag (1981:130). Den anger som huvudregel preskription från fordringens uppkomst. I URL finns inga tidigare regler om preskription. Inom det industriella rättskyddet finns specialpreskriptionsregler med en femårspreskription som utgångspunkt, vilket har skapat tillämpningsproblem. Enligt Juridiska fakultetsnämnden bör det därför anges särskilda och specifikt övervägda skäl för att införa en modifierad preskriptionsregel i URL. Upphovsrättsutredningens motiv var ju också att förenkla lagen, något som bör kunna vägas in i bedömningen.

Mot bakgrund av det ovan anförda föreslår Juridiska fakultetsnämnden således att förslagets 26 p. § femte stycket om preskription utgår och att istället allmänna principer

om fordringspresumtion ska gälla för följerätt på samma sätt som andra fordringar enligt URL

1.3 Det gällande tröskelvärdet vid försäljning bör kvarstå

Utredningen behandlar också vilka tröskelvärden som ska gälla för att följerätt ska aktualiseras. För närvarande ligger det gällande tröskelvärdet vid 20 procent av prisbasbeloppet och utredningen vill höja det till 10 procent. Bakom motiven, som presenteras huvudsakligen i utredningens s. 64 ff. skulle det i dag råda obalans mellan redovisningen och fördelningen och att kostnaderna för fördelningen av småsummor skulle negativt påverka konstmarknaden. Även om detta delvis utgör en förenkling av marknadsbilden, står det klart att bildkonstnärerna i många hänseenden – inte minst i det upphovsrättsliga sammanhanget – har varit och fortfarande har en svagare ställning än många andra upphovsmannakategorier. De har fortfarande i många fall – relativt andra upphovsmannakategorier – ett smalare spektrum för att tillgängliggöra sin skapande verksamhet.

Om man analyserar den svenska bildkonstmarknadens utveckling under senare tid, är det tydligt hur några få bildkonstnärer har gjort avtryck på marknaden. Upphovsrätten har andra föremål, nämligen att var och en ska kunna få göra gällande sin rätt. I p. 10 i preambeln till det så kallade Infosoc-direktivet (Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället), som harmoniserar den ekonomiska upphovsrätten anges bland annat att för att upphovsmännen och de utövande konstnärerna ska kunna fortsätta med sin skapande och konstnärliga verksamhet, måste de få en *skälig ersättning* för utnyttjandet av sina verk.

I preambelns p. 3 till det så kallade följerättsdirektivet (Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/84/EG av den 27 september 2001 om upphovsmännens rätt till ersättning vid vidareförsäljning av originalkonstverk) anges att ”syftet med följerätten är att tillförsäkra upphovsmännen till konstverk en andel av det ekonomiska utbyte deras originalkonstverk ger upphov till. Denna rätt bidrar till att återställa den ekonomiska jämvikten mellan upphovsmän till konstverk respektive andra upphovsmän som uppbär ersättning för senare utnyttjande av sina verk.”

Mot bakgrund av det ovan anförda, står det enligt Juridiska fakultetsnämnden därför i strid med de målsättningar som det harmoniserade europeiska regelverket avser att införliva med svensk rätt att ändra tröskelvärdet vid försäljning. Det gällande tröskelvärdet vid försäljning bör därför kvarstå.

2. Museernas kopiering

URL har sedan år 1960 haft särskilda inskränkningar för arkiv och bibliotek, medan museerna inte har omfattats av dem. I dag står det klart att även *museerna* måste omfattas av enahanda regler, eftersom de står inför samma digitaliserings- och tillgängliggörandeuppdrag som arkiv och bibliotek. I många fall blir det också något av en slump om ett uppdrag ligger inom vad som angivits som ett bibliotek arkiv eller museum.

Internationellt uppfattas ofta bibliotek, arkiv och museer som en gemensam gruppering sammanfattad med den vedertagna förkortningen LAM (Libraries, Archives and Museums). I Sverige har man på liknande sätt över lång tid försökt samordna verksamheter med den motsvarande förkortningen (ABM). Samverkan inom ABM-orådet

har varit omfattande och under senare tid har digitaliseringsfrågorna stått i fokus. Eftersom museimyndigheterna enligt sina uppdrag och regleringsbrev i stora delar har samma uppdrag som de statliga arkiv- och biblioteken, framstår det närmast som en självklarhet att den nu föreslagna ändringen genomförs.

Juridiska fakultetsnämnden tillstyrker därför utredningens förslag i denna del.